หลักพระพุทธศาสนากับการพัฒนาตนเองและประเทศชาติ

ศิริ พรหมเสนะ*

ในปัจจุบันนี้ประเทศต่าง ๆ ทั้งประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่พัฒนาแล้วต่างก็มีความต้องการที่จะยกระดับประเทศของตน ให้มีความเจริญทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมให้สูงขึ้นเท่าที่จะกระทำได้ แต่การพัฒนานำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน จึงทำให้เกิดปัญหาทางสังคมมากมาย เช่นเปลี่ยนจากสังคมที่มีสิ่งยึดเหนี่ยวมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มาเป็นสังคมที่แตกแยก เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย เนื่องจากบุคคลในสังคมมีความแตกต่างกันมากขึ้นในหลาย ๆ ด้าน มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านของตนเอง มีความรู้และเข้าใจแต่เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับตน ไม่สามารถสื่อความหมายและทำความเข้าใจกับบุคคลอื่น ๆ ได้ จึงอยู่ในสภาพของความขัดแย้งกันทั้งทางความคิด และการกระทำ ก่อให้เกิดทุกข์และภัย ซึ่งการแก้ปัญหาเหล่านี้นั้นเป็นไปได้ยาก ถ้าบุคคลในสังคมขาดหลักยึดที่เชื่อถือได้ นำมาศึกษาและปฏิบัติให้ถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริง ดังเช่น หลักพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักที่นำมาใช้เพื่อการลดปัญหาต่าง ๆ ให้เบาบางลงได้ เพราะการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนานั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม

พระพุทธศาสนา คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเรื่องของความจริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นมาหรือนึกคิดเอาเอง พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบ แล้วนำมาแสดงแก่ประชาชนชาวโลก

พระพุทธศาสนาค้าน และไม่เห็นด้วยกับลัทธิถือโชคชะตา หรือความบังเอิญ ให้ช่วยตัวเอง ไม่ให้งอมืองอเท้าปล่อยให้เป็นไปตามโชคชะตาหรืออยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมดังจะเห็นได้จากพุทธภาษิตหนึ่งว่า

---

*ศิริ พรหมเสนะ บรรณารักษ์ 5 งานบริการเอกสารมหาวิทยาลัยรามคำแหง ฝ่ายบริการช่วยการค้นคว้าและวิจัย สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง

"ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่าพึงเป็นที่พึ่งได้
เพราะว่าบุคคลมีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งซึ่งได้โดยยาก"

หลักการพึ่งตนเอง พระพุทธศาสนาสอนและเน้น ให้บุคคลฝึกตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้ ไม่คิดหวังแต่จะพึ่งคนอื่น ไม่พึ่งโชคชะตา หรือพึ่งเทวดา พระเจ้า ไม่สอนให้อ้อนวอนบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกให้ดลบันดาลสิ่งต่างๆให้ตามที่ตนปรารถนา ไม่สอนให้เป็นนักฝันหรือสร้างวิมานบนอากาศ ให้รู้จักประกอบเหตุเพื่อให้ได้ผลตามที่ต้องการ กิจการบางอย่างแม้ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ก็สอนให้รู้จักช่วยตนเอง รู้จักทำตนให้มีคุณธรรมที่ผู้อื่นจะมีเมตตากรุณาสงเคราะห์อนุเคราะห์ได้ อันชื่อว่าอาศัยตัวเองในการทำตัวให้มีที่พึ่งอาศัย พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า ถ้าบุคคลอยากได้ดีลอย ๆ โดยที่ตัวไม่ต้องทำอะไรอันจะเป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาแล้ว ก็จะไม่มีใครยากจนหรือขาดแคลนสิ่งที่ต้องประสงค์ แยกหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาออกเป็น 4 ข้อ คือ

1) สอนให้พึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี ในพระพุทธศาสนาไม่มีการทำคุณงามความดีแทนกัน ทุกคนต้องทำเอาเอง แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ทำแทนใครไม่ได้ พระองค์เป็นแต่เพียงผู้ชี้ทางให้เท่านั้น ส่วนการปฏิบัติเป็นหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่จะต้องทำเอาเอง

การสอนให้พึ่งตนเองในข้อนี้ เป็นการวางรากฐานจิตใจไม่ให้อ่อนแอคอยแต่จะเหลียวหาผู้อื่นช่วยเหลืออยู่ตลอดไป สอนให้คิดพึ่งและทำเอาด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นผลก่อให้มีจิตใจเป็นอิสระ เป็นผู้ไม่อยู่ในความประมาท ย่อมจะเป็นผู้เตรียมการทุกอย่างไว้เสมอเพื่อช่วยตัวเอง

2) สอนให้พึ่งตัวเองในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้นให้บุคคลพยายามยกระดับของตนเองให้สูงขึ้นเสมอ ทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา และการฝึกหัดตัว ไม่ปล่อยชีวิตไปตามบุญตามกรรมสอนให้บุคคลก้าวหน้าอยู่เรื่อย ๆ ให้สร้างความเจริญรุ่งเรืองไม่หยุดอยู่กับที่และส่งเสริมความพากเพียรความเข้มแข็งอดทน

3) ไม่สอนให้คิดได้ดีโดยพิธีบวงสรวง ไม่ให้บุคคลคิดพึ่งสิ่งภายนอกโดยที่ตัวเองไม่กระทำ ไม่ให้คิดได้ดีโดยวิธีอ้อนวอนบวงสรวง สอนให้ช่วยตนเองในการลงมือทำเพื่อให้เกิดผล

ที่มุ่งหมาย ไม่ต้องอ้อนวอนขอร้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้แต่คิดนึกหรือปรารถนาอยากจะให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามประสงค์ของตน พระพุทธศาสนาก็ไม่สรรเสริญเช่นเดียวกัน เพราะสิ่งที่นึกคิดเอาเองอาจเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ได้ สิ่งทั้งหลายจะบังเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีเหตุมีปัจจัยสมดุลในตัวของมัน ถ้าไม่ทำเหตุปัจจัยเพื่อความบังเกิดขึ้นแห่งสิ่งนั้น ๆ แม้จะปรารถนาอย่างไรก็หาบรรลุความสำเร็จได้ไม่

4) พระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งตนเองตามกฎแห่งกรรม กฎแห่งกรรมเป็นกฎแห่งเหตุผลของการกระทำ หรือที่เราเข้าใจกันว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว พระพุทธศาสนาถือว่าโลกย่อมเป็นไปตามกรรม บุคคลทำกรรมใดไว้ย่อมเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้นอย่างแน่นอน หลีกเลี่ยงไม่ได้ ตราบใดที่ยังไม่หมดกิเลส บรรลุนิพพาน ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงไม่สอนให้โทษบุคคลอื่น เมื่อเกิดผิดพลาดขึ้นมา ไม่ให้โยนอะไรไปอยู่ที่ความบังเอิญ หรืออำนาจลึกลับของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ แต่สอนให้พยายามสู้หน้ากับความจริงตามเหตุผลทุกอย่าง และให้ถือว่าปรากฏการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับชีวิตของเรา เป็นผลของการกระทำของเราเองทั้งสิ้น

พระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดหลักธรรมข้อปฏิบัติเพื่อให้บุคคลประพฤติอันจะเป็นที่พึ่งแก่ตัวของเขาเองไว้ 10 ประการ เรียกว่า "นาถกรณธรรม" ซึ่งแปลว่า ธรรมทำที่พึ่ง หมายความว่า ผู้ที่ปฏิบัติตามธรรม 10 ประการนี้โดยเคารพ เขาย่อมจะได้ที่พึ่งด้วยตัวของเขาเอง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีที่พึ่งอยู่เถิด อย่าเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งอยู่เลย เพราะว่าบุคคลไม่มีที่พึ่งย่อมอยู่เป็นทุกข์"

ธรรมอันกระทำ (สร้าง) ที่พึ่งมี 10 ประการ คือ

1. เป็นผู้มีศีล
2. เป็นผู้พหูสูต
3. เป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี
4. เป็นผู้ว่าง่าย
5. เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจน้อยใหญ่ของหมู่คณะ

6. เป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้ฟังและแสดงธรรมอันเป็นที่รัก
7. เป็นผู้ปรารภความเพียร
8. เป็นผู้สันโดษ
9. เป็นผู้มีสติ
10. เป็นผู้มีปัญญา

ในมงคลสูตร พระพุทธเจ้าทรงวางหลักปฏิบัติเพื่อช่วยตัวเองให้รอดพ้นจากความทุกข์ ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุดเป็นลำดับไปมี 38 ประการ เรียกว่า มงคล 38 ผู้ที่ปฏิบัติในแต่ละข้อได้ดีเท่าไร ก็จะเป็นที่พึ่งแก่ผู้นั้นมากขึ้นเท่านั้น

หลักศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ในพระพุทธศาสนานั้นต้องประกอบด้วยปัญญาคิดหาเหตุผล ไม่ควรเชื่ออย่างงมงาย ไม่เชื่อตามเขา หรือไม่เชื่อโดยที่ตัวเองคิดนึกว่าถูก จนกว่าจะได้ประจักษ์ชัดแจ้งในสิ่งนั้น ๆ ด้วยตนเอง พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้เชื่อในสิ่งที่อาจจะผิดพลาดได้ 10 ประการ คือ

1. อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังมา
2. อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำสืบ ๆ กันมา
3. อย่าได้ยึดถือโดยตื่นข่าวว่า ได้ยินว่าอย่างนี้
4. อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา
5. อย่าได้ยึดถือโดยนึกเดาเอาเอง
6. อย่าได้ยึดถือโดยคาดคะเน
7. อย่าได้ยึดถือโดยตรึกตามอาการ
8. อย่าได้ยึดถือโดยชอบใจว่าต้องทิฐิของตน
9. อย่าได้ยึดถือโดยเชื่อว่า ผู้พูดสมควรเชื่อได้
10. อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา

และสอนให้เชื่อใน 4 ประการ คือ

1. กัมมสัทธา เชื่อกรรม คือเชื่อว่ากรรมที่กระทำทุกอย่างย่อมให้ผลตามเหตุ

ปัจจัยแน่นอน ผลสำเร็จที่ต้องการจะเกิดขึ้นได้ด้วยการลงมือทำ

2. วิบากสัทธา เชื่อผลแห่งกรรม คือเชื่อว่าบุคคลทำกรรมเช่นใดไม่ว่าจะดีหรือชั่วย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผลที่เกิดขึ้นต้องสืบเนื่องมาจากการกระทำที่เป็นเหตุ

3. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน คือเชื่อว่าสัตว์โลกทุกรูปทุกนามเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน

4. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต คือเชื่อว่าพระผู้มีพระภาคเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ เชื่อว่าพระธรรมคำสั่งสอนอันพระผู้มีพระภาคตรัสรู้ดีแล้ว เป็นความจริงแน่นอน

หลักธรรมของคนดี (สัปปุริสธรรม) พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ 7 ประการ คือ

1. สัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ
2. หิริ ละอายต่อบาป
3. โอตตัปปะ สะดุ้งกลัวต่อบาปทุจริต
4. พาหุสัจจะ การได้สดับตรับฟังและศึกษาเล่าเรียนมามาก
5. วิริยะ มีความเพียรพยายาม
6. สติ ความระลึกได้
7. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่ควรรู้

นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมและคำสอนอีกมากมายที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้บุคคลนำมาศึกษา เพื่อปฏิบัติให้เกิดประโยชน์กับตนเองและสังคมที่ยังไม่ได้เขียนไว้ในที่นี้

ประโยชน์ของพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง มีดังนี้คือ

1) เน้นในเรื่องการอบรมจิตใจของประชาชนให้ดีงาม มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว มีวัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนาวัตถุและจิตใจควบคู่กันไป ประชาชนยึดพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมประจำใจ ในขณะที่พัฒนาปรับปรุงชีวิตพื้นฐานให้ดีขึ้น ศาสนาช่วยลดกิเลสในตัวคน เป็นเครื่องประทัง บรรเทา ผลกระทบทางจิตใจที่เกิดจากการพัฒนาทางวัตถุ

2) เน้นในเรื่องของการลดหรือละเว้นความชั่ว การประกอบและปฏิบัติคุณงาม

ความดีให้มากยิ่งขึ้น แล้วยังทำให้จิตใจสงบ จิตสงบเป็นจิตมีพลังที่จะละความชั่ว ประกอบคุณงามความดี ซึ่งต้องมี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ประกอบด้วยจึงจะสามารถนำมาวางแผนเพื่อให้เกิดการพัฒนา

3) เน้นในเรื่องการใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการหากิน การปฏิบัติ และการทำความเข้าใจในลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทั้งในแง่ส่วนรวมและรายบุคคล เป็นการนำหลักพุทธศาสนามาใช้กับชีวิตส่วนตัวและการงานได้เป็นอย่างดี

การพัฒนาประเทศนั้น จะต้องเตรียมคน คือริเริ่มพัฒนาบุคลากรของชาติให้มีคุณภาพ โดยวิธีการยกฐานะทางจิตใจของบุคคลด้วยการยึดหลักพระพุทธศาสนา ย่อมจะก่อให้เกิดมีความร่วมมือ รวมกลุ่ม มีความตื่นตัว รู้เท่าทันปัญหา มีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามาพัฒนาชาติบ้านเมืองของตน เพราะมีความเชื่อมั่นในตนเองในสังคมของตนเอง มีความขยันหมั่นเพียร มีระเบียบวินัย เกื้อกูลซึ่งกันและกันในการประกอบกิจการงานใด ๆ และเมื่อถึงเวลานั้นโครงการใด ๆ ที่เป็นนโยบายแห่งรัฐ จะนำไปสู่การปฏิบัติอย่างประสบผลสำเร็จได้ เพราะได้เตรียมคนเอาไว้แล้ว ดังสุภาษิตว่า

"ถ้าจะพัฒนาชาติจะต้องเตรียมคน
จะพัฒนาตนต้องเตรียมใจ
จะพัฒนาเกษตรชนิดใดต้องเตรียมดิน"

การทำงานทุกชนิดจะสำเร็จได้และเป็นผลดีนั้น จะต้องมีการประสานงาน ประสานแผน และประสานคน การประสานคนนั้นต้องประสานที่จิตใจบุคคลแต่ละกลุ่มเข้าด้วยกัน เพื่อผนึกกำลังในการริเริ่มสร้างสรรค์โครงการต่าง ๆ

ประโยชน์ของพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศชาติ มีดังนี้คือ

1) เน้นเรื่องการละความชั่ว การที่ประเทศชาติพัฒนาวัตถุอย่างรวดเร็ว ก็ก่อให้เกิดปัญหาซึ่งจำเป็นต้องมีการแก้ไขให้ตรงจุดมากมายหลายประการ เช่น ปัญหาการใช้จ่ายเกินตัว ซึ่งถ้าไม่ระมัดระวังจะทำให้เกิดภาวะล้มละลายอย่างหลายประเทศที่ขณะนี้กำลังเกิดขึ้น จึงต้องใช้หลักของการละความชั่ว ถึงจะละได้ไม่หมด แต่ก็ควรลดในเรื่องของภาวะการใช้จ่ายเกินตัวให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

2) เน้นเรื่องการประกอบความดี ขณะที่เรากำลังมีความสับสนวุ่นวายกับปัญหาต่างๆ ประชาชนมีความรู้สึกเดือดเนื้อร้อนใจ ขณะเดียวกัน รัฐบาลเองก็พะวงในเรื่องของปัญหา จนอาจจะลืมไปว่าประเทศชาติของเรายังมีโอกาสดี และหากใช้โอกาสนั้นด้วยสติปัญญาที่เฉียบแหลม แยบคายและถูกต้องแล้ว ก็จะสามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศได้เป็นอันมาก คือเรามัวแต่วุ่นในเรื่องของปัญหา จนลืมไปว่าโอกาสของเรายังมีอยู่มาก พระพุทธศาสนานั้นสามารถชี้นำให้เห็นโอกาสดีของการพัฒนาประเทศ เช่น การนำทรัพยากรธรรม-ชาติมาใช้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนส่วนรวม โดยไม่สูญเปล่าสิ้นเปลือง และเพิ่มประสิทธิภาพ เพิ่มคุณภาพ ของการพัฒนาทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ

3) เน้นเรื่องการทำจิตให้สงบ ระบบเศรษฐกิจและสังคม ประกอบไปด้วยจิตของแต่ละคนที่รวมเข้าเป็นสังคม ถือเป็นจิตของสังคมยิ่งพัฒนาเศรษฐกิจเร็วเท่าไร ปัญหาจากการพัฒนาเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมและจิตใจมากขึ้น ซึ่งต้องแก้ไขให้สงบลงได้บ้าง เพราะการเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งก่อให้เกิดความไม่สงบ

ฉะนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแล้ว ทำอย่างไรถึงจะสร้างบรรยากาศให้เกิดความสงบขึ้นได้บ้างเท่าที่ควรจะทำได้ ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือประสานงาน เพราะการขัดแย้งกันนั้นไม่สามารถอยู่ในความสงบได้

คำสอนในพระพุทธศาสนา ถ้านำมาศึกษาแล้วปฏิบัติตาม จะก่อให้เกิดความสุข ความเจริญ แก่ตัวเองและชาติบ้านเมืองของเรา เพราะเป็นคำสอนที่เน้นหนักในเรื่องการใช้สติ ปัญญาในการดำเนินชีวิต ให้รู้จักกำจัดความทุกข์ ความเดือดร้อน ด้วยการพิจารณาให้เห็นต้นเหตุของความทุกข์แล้วแก้ไขให้ถูกทาง ไม่ให้เชื่ออย่างงมงาย ใช้เหตุผล ไม่ให้ดูหมิ่นคน หรือทอดทิ้งตนให้พยายามก่อร่างสร้างตน ทั้งทางเศรษฐกิจและทางศีลธรรมเพื่อเจริญควบคู่กันไป สอนให้ทำความดี ไม่ใช่ทำด้วยความโลภ คืออยากได้สิ่งตอบแทน หรือทำด้วยความหลงคือไม่รู้ความจริง บางครั้งนึกว่าดีแต่กลายเป็นทำชั่ว ให้ถือธรรมคือความถูกความตรงเป็นใหญ่ ไม่ให้ถือตนเป็นใหญ่ หรือโลกเป็นใหญ่ พูดง่ายๆ ก็คือ ไม่ถือบุคคลเป็นสำคัญ แต่ถือธรรมคือความถูกต้องเป็นสำคัญ

บรรณานุกรม

นักวิจัยทางสังคมศาสตร์ รุ่นที่ 35. **รายงานผลการวิจัยความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับวัดและโรงเรียน: ศึกษาเปรียบเทียบชุมชนชนบทกับเมือง พ.ศ.2532.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2532.

นักวิจัยทางสังคมศาสตร์ รุ่นที่ 30. **รายงานผลการวิจัย ความร่วมมือในโครงการพัฒนาชนบทตามแนวอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของประชาชนในภาคเหนือและภาคใต้ พ.ศ. 2529.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2529.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2528.

สุทธิพงศ์ ตันติยาพิศาลสุทธ์. **หลักพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2521.

เสนาะ อูนากูล. **ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติ อดีต ปัจจุบัน อนาคต.** กรุงเทพฯ: กองศึกษาและเผยแพร่การพัฒนา, 2531.